

Мирослав Јовановић

Југославија, репарације, пропаганда, свакодневица, реклама, детињство...

(Неколико новијих наслова савремене бугарске историографије)

Последњих година бугарски историчари објавили су низ веома значајних и вишеструко занимљивих студија и монографија посвећених различитим проблемима бугарске, балканске, па чак и југословенске историје. Њихови радови показују не само ширину интересовања већ и то да је савремена бугарска историографија у великој мери укључена у савремене трендове развоја светске историографије. То, на изванредан начин, говори и о квалитету претходног развоја историографије у Бугарској. Уосталом чињеница да се двоје истраживача, који су образовање, стекли на Софијском универзитету, данас сврстава међу најеминентнија имена америчке и француске историографије, Марија Тодорова (САД) и Цветан Тодоров (Француска) – довољно говори у прилог претходној тврдњи. Такав развој омогућио је стварање повољне научне климе у којој је могуће, као што показују савремена истраживања, остварити свеобухватан и по основним тенденцијама модеран историографски развој.

Не претендујући на исцрпност, нити на систематично приказивање савремених токова развоја целокупне бугарске историографије, овом приликом ћемо се ограничавати на упознавање наше стручне јавности са само неким од најновијих радова бугарских колега. Тај приказ ће обухватити искључиво студије посвећене проблемима модерне историје. (Свакако да би било веома корисно, макар у смислу информације, приказати такође бројне, значајне и разноврсне радове аутора који се баве проблемима античког, средњовековног или османског периода, али тај задатак остављамо за неку другу прилику и препуштамо га меродавним стручњацима који се тим питањима баве).

Две групе студија савремених бугарских историчара које су се појавиле последњих година посебно су привукле наше пажњу. Прва обухвата радова који се, посредно или непосредно, баве проблемима из наше историје. Другу групу пак чине студије и монографије у којима се, на основу савремених методолошко-теоријских приступа истраживању, обрађују поједина питања бугарске (и балканске) друштвене историје. У ту групу могуће је убројати и оне радове у којима се, такође осавремењеним теоријским приступом, третирају и неки од проблема традиционалне, политичке историје.

Међу неколико студија које су, посредно или непосредно, посвећене проблемима из наше историје две су посебно важне. Реч је о радовима Снежане Димитрове и Милча Лалкова.

Снежана Димитрова, „Въстановаване... Репарации... Гаранции...“: *Франција и славянските балкански държави (септември 1918 – януари 1920)*, („Установяване... Репарации... Гаранции...“: Француска и словенске балканске земље (септембар 1918 – јануар 1920)), Благоевград 1998, 422¹ Снежана Димитрова, професор Универзитета у Благоевграду, пред себе је поставила двострук задатак. Њена студија представља, са једне стране, покушај да се реконструише француска политика након Првог светског рата према словенским балканским државама (Бугарској и Југославији) на основу догађајне историје и онога што се догађало у Ке Д’Орсеју у времену од солунског примирја до јануара 1920. године. Но, истовремено, Димитрова покушава да ту политику у највећој мери реконструише кроз структурно-функционалну анализу њених социјално-политичких механизма и емоционално-психолошких фактора у тренуцима у којима су се постављала стратешко-економска начела послератне француске дипломатије. Монографија је подељена на две тематске целине. Централни и знатно већи део монографије представља истраживачка студија о овом проблему. Она је подељена на три поглавља. У првом „Француска на Балкану: од пробоја код Доброг поља до немачке капитулације (септембар – новембар 1918)“, се обрађују проблеми спровођења француске политике последњих месеци рата, сукобљавања француских војних и политичких кругова, однос Француске према Солунском примирју и македонском питању. Друго, „Француска између победника и побеђених на Балкану (11. новембар 1918 – 11. јануар 1919)“, посвећено је следећим питањима: „За” и „против” Југославије, „Југославија Пашића” или „Југославија Трумбића”, Ке д’Орсе „за” или „против” амбиција Румуније и претензија Грчке, и најзад Победничка Француска и побеђена Бугарска. У трећем поглављу, „Француска против Балкана на Париској Мировној конференцији?”, посебна пажња посвећена је овим проблемима: Француска и „политика економских репарација”; Трагање за „обештећењем једне болесне прошлости”; и „Стратешка сигурност” против „права народа да располажу сами собом”; На крају студије, уместо закључка, разматра се проблем „Француске спољне политике (септембар 1918 – јануар 1920) и њене алтернативе”. Другу тематску целину ове књиге, која је органски повезана са централном студијом, представља избор историјских извора, под заједничким именом „Многолика лица болести..., страдања..., мизерије...”, који одсликавају „друго лице рата”. Реч је о веома брижљиво и зналачки одабраним и укомпонираним изводима из архивске грађе и објављених извора, аутобиографских и епистоларних извора, штампе и пригодних говора, али и из монографије, који говоре о доживљају рата углавном тзв. „обичних” људи. Може се констатовати да је Снежане Димитрове и у истраживачком погледу, и у монографској обради у потпуности одговорила на оба задатка која је себи поставила. Успела је да реконструише француску политику према словенским балканским државама (Бугарској и Југославији) на основу догађајне историје, али је успела и да ту политику у највећој мери реконструише кроз структурно-функционалну анализу њених социјално-политичких механизма и

¹ Детаљније о самој књизи: Синиша Стефановић, „Снежана Димитрова, *Въстановаване... Репарации... Гаранции...*“: Франција и славянските балкански държави (септември 1918 януари 1920), Универзитетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград 1998, 422”, у: Годишњак за друштвену историју IV/2–3, 1997, 271–275.

емоционално-психолошких фактора који су одређивали стратешко-економска начела послератне француске дипломатије. Због тога се може рећи да нимало није претеран закључак Синише Стефановића, да је реч о делу: „које предметом, концепцијом и резултатима заслужује пажњу свих који се баве новијом историјом Балкана“; да је реч о књизи која: „добро познатим темама прилази из угла и на начин који се унеколико разликује од манира присутног у домаћој историографији“, као и да „ова књига сама по себи показује у ком правцу се развија нова, од многих идеолошких и националних клишеа ослобођена, генерација бугарских историчара“?²

Другу, изузетно важну и занимљиву студију, која се директно бави нашом историјом објавио је Милчо Лалков.

Милчо Лалков, *Југославија* (1918–1992). *Драматичният път на една државна идеја*, (Југославија (1918–1992). Драматичан пут једне државне идеје), Софија 1999, 263. Студија Милча Лалкова, истакнутог бугарског историчара, професора Универзитета у Софији, представља изузетно важан и занимљив рад, који је у прошлости посвећен нашој историји. Свакако да се његова важност огледа и у чињеници да доноси важну информацију за бугарског читаоца, али у првом реду ова студија, са становишта наше историографије, има вредност као важан синтетички поглед једног истакнутог бугарског стручњака, у такорећи поплави сличних радова западних историчара и публициста, о целини наше савремене историје. Због тога синтеза Милча Лалкова несумњиво заслужује велику пажњу наше стручне јавности. Овом приликом задржаћемо се само на основним информацијама о њеном садржају. Студија започиње краћим предговором интригантног наслова: „Неколико почетних речи о „историји која убија“, након тога излагања је подељено у три хронолошко-тематске целине. Прва, „Краљевина СХС или право лице југословенске државе о којој се маштало са жудњом“, посвећена је времену од 1918. до 1929. године. У другој, „Краљевина Југославија под бременим наслеђених проблема и нових изазова“, обрађен је период од завођења шестојануарске диктатуре 1929, до избијања Другог светског рата до савременог распада југословенске федерације (1991–1992). Најзад, у епилогу, Лалков као историчар, поново интригантно, износи „Сумњу у нове јужнословенске реалности између Истока и Запада“. Посебну вредност Лалковљеве синтезе представља чињеница да он југословенску историју посматра у њеној динамичној и променљивој димензији, која многа питања оставља отвореним и иза које остаје низ полузавршених и незавршених процеса.

Осим студија Снежане Димитрове и Милча Лалкова, којима смо посветили више пажње, потребно је истаћи још неколико наслова објављених последњих година, који се директно или индиректно баве проблемима последњих година, који се директно или индиректно баве проблемима наше савремене историје. На првом месту то је синтеза о историји Босне и Херцеговине. Снежана Ракова-Маринкова, Антонина Желязкова, Мариана Йовевска, *Босна и Херцеговина*, Софија 1994.; потом студија Добрин Мичева о бугарско-југословенским од-

2 Синиша Стефановић, „Снежана Димитрова, *Вязстановяване... Репарации... Гаранции...*“: *Франција и славянските балкански држави (септември 1918 јануари 1920)*, Универзитетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград 1998, 422“, у: *Годишњак за друштвену историју* IV2-3, 1997, 275.

носима и македонском питању 1944–1949, коју карактеришу свакако и полемички тонови и поједина различита виђења, Добрин Мичев, *Македонският въпрос и българио-југославските отношения. 9 септември 1944–1949*, Софија 1994.; као и рад Димитра Мичева о бугарским акционим комитетима у Македонији 1941. године, Димитър Мичев, *Българските акционни комитети в Македония 1941*, Софија 1995.

Међу студијама из друге групе, у којима се, на основу савремених методолошко-теоријских приступа истраживању, обрађују поједина питања бугарске (и балканске) друштвене историје, односно, такође на савременим теоријским основама, третирају и неки од проблема традиционалне политичке историје – посебно се истичу радови Ивана Илчева, Кристине Попове, Петра Воденичарова, Рајне Гаврилове, итд.

У многом погледу значајне истраживачке и методолошке продоре у савременој бугарској историографији остварио је Иван Илчев са своје две студије (које, такође, задужују знатно већу пажњу домаће стручне јавности).

Иван Илчев, *Родината ми – права или не! Външнополитическа пропаганда на балканските страни (1812–1923)*. (То је моја домовина – без обзира да ли је у праву или не! Спољнополитичка пропаганда балканских држава (1981–1923)), Софија 1995, 593. Три момента везана за ову студију чине је изузетно значајном. На првом месту, реч је о успешном покушају да се један традиционалан политичко-историјски феномен, какав је пропаганда, разматра у контексту Балкана. Потом, у хронолошком погледу обухваћен је временски период од једног века, и то веома важан период у историји Балкана током кога су формиране модерне балканске државе. И на крају, читав феномен, што представља посебну вредност ове студије, анализиран је компаративно. У својој књизи Иван Илчев, професор Софијског универзитета, анализира једновековне покушаје балканских држава да у светском јавном мњењу изграде представу о себи, и то такву представу која би им помогла да остваре своје националне програме. Студија је подељена на шест тематско-хронолошких целина. У првој се обрађују претпоставке спољнополитичке пропаганде балканских народа (досадашња истраживања и теоријске претпоставке које омогућавају изучавање ове проблематике). Друга целина посвећена је организацији спољнополитичке пропаганде балканских држава (која се анализира у три различита временска периода у „времену ентузијаста“, 1821–1878; „времену бирократа“, 1878–1912; и у „армагедону“, 1912–1919). Трећи део доноси анализу финансирања пропаганде на Балкану, а четврти географске оквире пропаганде. У претпоследњој целини обрађује се веома важно питање „оружја пропаганде“ (средстава, канала, принципа и аудиторијума ка коме је била усмерена пропаганда). Последњи, шести део студије посвећен је компаративној анализи пропагандних порука које су коришћене у балканским пропагандама. То сложено питање Илчев је разматрао поделивши га на девет тематских подељака (видови аргументације; допунски фактори за појачавање притиска; најчешће коришћене претпоставке у пропагандној борби; стил пропагандних порука: рационална и ирационална пропаганда; когнитивни маневри – коришћење стереотипа и клишеа; лексичка форма пропагандних порука; теме пропаганде: особености балканске пропаганде у односу на изворе; и пропаганда и контрапропаганда). На крају, уместо закључка, Илчев је анализирао ефективност пропаганде. Од бројних,

заиста изузетних и важних аналитичких резултата и запажања, а који се ни приближно не могу представити на овом малом простору, чини се да би занимљиво било истаћи једно, поред осталог и зато што открива и део локалног балканског менталитета који је свог израза нашао и у пропаганди: „Грубо ласкање је било сматрано за недељиви део пропаганде” (с. 351.).

Друга студија Ивана Илчева такође је веома значајна, посебно за проучавања друштвене историје.

Иван Илчев, *Рекламата през Възраждането*, (Реклама у периоду Препорода), Софија 1995, 217. Илчев у овој књизи, посвећеној развоју рекламе у Бугарској током епохе Препорода (до 1878), анализира један историјски феномен који је у досадашњим истраживањима историје Бугарске, али и уопште Балкана, готово потпуно занемарен. То чуди утолико више јер је феномен рекламе и рекламирања у модерном времену значајан као показатељ многих сегмената историјске стварности: од питања економске и привредне историје, преко културне историје и историје новинарства, до проблема везаних за историју менталитета и свакодневног живота. Студија Ивана Илчева представља, у том погледу, први покушај да се озбиљно и свестрано проучи историја бугарске рекламе, уз истовремену компаративну анализу развоја рекламе у Бугарској у односу на развој истог феномена у свету. Књига је подељена на шест тематских целина. У првој Илчев даје преглед развоја рекламе у свету до средине 19. века. У другом, посвећеном првим покушајима рекламирања у Бугарској, анализира развој онога што дефинише као „свестан покушај да се утиче на мотивацију евентуалног клијента или да му се пружа и некаква могућност избора” (с. 41). тј. развој неке врсте рекламе, или јавног оглашавања, још од познатог средњег века, а нарочито од почетка 17. века када су венецијански трговци почели да истичу огласе, у виду металних табли, изнад својих радњи у Софији, Великом Трнову, Свиштову и Хотници. Трећи део посвећен је анализи производа (и услуга) које је Бугарин у време Препорода рекламирао. У четвртном делу Илчев је разматрао однос штампе и рекламе или „где се рекламира Бугарин у времену Препорода”. Пета целина представља анализу облика (форма) реклама. У последњем делу Илчев се бавио особеностима рекламе и епохи бугарског Препорода. У сваком погледу студија Ивана Илчева о реклами у Бугарској током 19. века (до 1878), представља значајан рад који осветљава важно питање бугарске социјалне историје.

Веома значајну књигу, посвећену историји свакодневног живота у бугарском граду у време Препорода, објавила је током ове године Рајна Гаврилова.

Рајна Гаврилова, *Колелото на живота. Всекидневието на българския възрожденски град*, (Точак живота. Свакодневица у бугарском граду у време Препорода), Софија 1999, 450. Рајна Гаврилова покушала је да у овој књизи окупи све оно што је сачувано у наразличитијим доступним изворима, а што може да послужи као чињеница, као успомена или као мишљење – на основу којих се може реконструисати свакодневица бугарског грађанина у епохи Препорада. Резултате истраживања Гаврилова је изложила у три веће тематске целине, везане за антрополошку димензију за проучавање историје свакодневног живота. Први део, „Од јутра до вечери”, посвећен је обради низа проблема везаних за човеков живот у свакодневици (град, кућа, храна, одећа и здравље).

У том делу Гаврилова је анализирао широк спектар различитих историјских питања и проблема – од утицаја урбанистичких целина (махала, улица, трг, чаршија) на свакодневни живот, сукоба традиционалног и новог у граду, и односа архитектуре и свакодневице (дворише, материјали за градњу, делови и спратови куће, чистоћа); преко проблема везаних за исхрану (формирање стереотипа о исхрани, када и што се једе, различите врсте хране), или облачење (традиционално, градско, ново); до проблема везаних за здравље човека који је током 19. века живео у бугарском граду (животни услови, болести, лекови). У другом делу књиге, „Од понедељка до недеље”, Гаврилова је разматрала проблеме везане за човек свакодневни живот: током радне недеље (у радно време и током поподневног одмора), викенда и недеље (као „божјег дана”); у време празника и празновања; и најзад у слободном времену (забава, пороци). У последњем, трећем делу студије, „Од почетка до краја”, Гаврилова је анализирао свакодневицу у човековом животном циклусу; рођење и детињство (трудноћа, рађање, гинекологија, деца, пубертет); женидбу (време ступања у брак и свадбу као ритуал); брак и породицу (ко кога и зашто жени, породични живот, жене и мушкарци); и најзад умирање и смрт. На самом крају, уместо закључка, Гаврилова се осврнула на неке елементе бугарског колективног менталитета. У најбољој традицији школе Анала Гаврилова је дала изузетну анализу свакодневног живота у бугарском граду у рано модерно доба. Њена запажања, иако су изведена на основу анализе бугарске свакодневице, показују веома додирних тачака са стањем у другим балканским државама. Између многих закључака којима би се, чини се, подједнако добро могли одсликати и стање у Србији тога доба и тадашњи српски (да ли и балкански) менталитет, један је посебно илустративан: „И грађанин и сељак поштују и воле своју мајку, у свакој песми је оплакују и призивају, али мајка је мајка, а жена је жена. Ипак, најгоре псовке су везане за мајку” (с. 414).

Изузев структуралистичких студија, у традицији школе Анала, каква је књига Рајне Гаврилове, појавили су се радови засновани на веома актуелном историјско-антрополошком приступу проучавању прошлости. Први, и по многим одликама изузетан, пример историјско-антрополошке студије представља књига Кристине Попове о делатности бугарског „Савеза за заштиту деце” након Првог светског рата.

Кристина Попова, *Национално дете. Благодотворителната и просветна дейност на Съюза за закрила на децата в България 1925–1944*, (Национално дете. Добротворна и просветна делатност Савеза за заштиту деце у Бугарској 1925–1944), Софија 1999, 337, Кристина Попова, професор Универзитета у Благоевграду, у својој се студији концентрисала на проучавање добротворне делатности и бриге „Савеза” о деци, у контексту промене односа према деци и места детета у бугарском друштву у периоду 1925–1944. година. У концептуалном погледу књига се састоји из два дела – студије о овом проблему и тематског избора историјских извора о овој теми. Сама студија, уз предговор („Дан детета”) и закључак („Волите децу!”), подељена је на седам делова. У првом делу, „Историја детињства и представе о деци”, Попова разматра основне научне тезе присутне у међународним историографским дискусијама везаним за историју детињства, односно основне претпоставке и етапе промена друштвеног односа према деци. Други део, „Наше дете болује и умире више

него што се сматра нормалним”, извршена је статистичка анализа рађања и смртности деце у Бугарској, са посебним освртом на социјалне узроке дечје смртности и разболевања. Трећа целина, „Побеђена деца”, посвећена је формирању „Савеза за заштиту деце” у контексту женевске декларације за заштиту деце, односно међународном покрету за заштиту деце и одговарајућим бугарским иницијативама по том питању. У четвртом делу, речитог наслова „Кроз локалну бригу локалних делатника и у највећој мери локалним средствима”, Попова анализира организациони развој и делатност „Савеза”: стварање организационе мреже; доношење закона за друштвену помоћ деци (1934); финансирање; међународне контакте „Савеза”; и његове последње године. Пети део студије, „Дете као народно благо”, посвећен је анализи идеологије и пропаганде „Савеза”. Попова анализу посебно усмерава на делатност „Савеза” и његову улогу у стварању представе о детету у бугарском друштву, потом на покушај „Савеза” да сеоску децу постави у центар својих модернизацијских напора и, најзад, на анализу представе о деци формиране у оквирима идеје о будућности бугарске нације. Наредна целина студије, „Само тако ћемо бити праве учитељице и жене”, доноси анализу делатности учитељица-саветница, преко којих је спровођена добротворна и просветна делатност „Савеза”. Најзад, у последњем делу, „Пошто у Добруци нема божићних јелки, шаљемо вам по један венац од борових гранчица...”. Попова разматра и реконструише једну помоћну акцију „Савеза” – акцију за помоћ деци пресељеника из Северне Добруце током јесени 1940. године. У другој тематској целини која чини ову књигу, презентирани су избор различитих историјских извора о овом питању: од архивске грађе (нпр. Устава „Савеза за заштиту деце”, Државног Закона о друштвеној помоћи, или докумената о политичком „чишћењу” „Савеза” након 9. септембра 1944. године, односно извештаја о делатности „Савеза” из 1930); преко публикованих текстова активиста „Савеза” у штампи и периодици (Ст. Ватева, „Спасите децу”, Невене Манолове, „Брига о деци у Пловдиву”, или К. Љапчева, „Заштита сеоске деце у Бугарској”); до писама и делова из аутобиографских списа (Г. Драгоев) активиста „Савеза”. Студија Кристине Попове, посвећена једном мало проучаваном питању и релативно новом интересовању међу балканским историчарима (један од првих радова о овој проблематици код нас представља студија Милана Ристовића, „Дуг повратак кући”, објављена такође ове године) – у великој мери пружају увид у живот детета у Бугарској од половине двадесетих до половине четрдесетих година 20. века. Њене свеобухватне и промишљене анализе, теоријски засноване на постулатима историјске антропологије, омогућавају доношење веома темељних закључака, попут следећег примера: „Дуго времена у педагогији, а одатле и у дечјим установама, очуван је па чак и појачан патерналистички приступ деци. Већина родитеља, генерацијама васпитавана на тај начин, имала је много више патерналистички него партнерски однос према деци и у породици” (с. 227).

Занимање за теоријске постулате историјске антропологије (пре свега за ону методолошку претпоставку која поклања велику важност аутобиографским казивањима „обичних” људи) у великој мери су одредили и карактер и изворну основу историјско-семиотичко-лингвистичке студије Петра Воденичарова о односу језика, пола и власти у Бугарској.

Петър Асенов Воденичаров, *Език, пол и власт. Дискурсен анализ на българските модернизации (30-те и 60-те години)*, (Језик, пол и власт, Дискурсна анализа бугарских модернизација (30-те и 60-те године)), Благоевград 1999, 143. Иако у основи студија Петра Воденичарова, професора Универзитета у Благоевграду, представља социолингвистичку и семиотичку студију, она је веома значајна и са становишта савремене историографије. Особитост ове студије Воденичарова, која је повезује са историјском антропологијом, огледа се у коришћењу аутобиографских казивања тзв. „обичног” човека (односно, „биографских гешталт интервјуа”, како их дефинише Воденичаров) као изворне основе за анализу важног социјалног феномена какав представљају бугарске модернизације. Са историографског становишта изузетну важност има анализа језика, свакодневног говора и комуникације и њихови преломи и промене који су повезани са друштвеним потресима и преображајима у Бугарској током 20. века. Књига је подељена на тритематска блока. У првом се разматрају теоријски приступи истраживању оваквих проблема уопште. У другом Воденичаров објашњава теоријски приступ, изворе и циљ свог истраживања. Трећи, централни део студије посвећен је самој анализи језика, усмене комуникације, језичког понашања и стереотипних језичких форми, као и преображаја бугарског друштва током 20. века и његовог утицаја најезичке промене и бугарског човека уопште (на основу усмених гешталт аутобиографија „обичних” људи рођених између 1910. и 1930. године). Овај део студије Воденичаров је тематски поделио на две целине (Мушкарци и Жене), у складу са идејом да истражује усмену комуникацију, језичко понашање, промене и њихов одраз код различитих полова. У тим оквирима аутор разликује три уопштена језичка типа људи чије је усмене аутобиографије истраживао (заједничка и једном и другом полу). Код мушкараца то су „ћутљивци”, „благоглагољивци” и „брбљивци”; а код жена „ћутљивице”, „слаткоречивице” и „брбљивице: ћерке својих очева”. Воденичаров препознаје различите социјалне ситуације и њихов одраз на језик и комуникацију код сваког од наведених типова: од нпр. професионалног и слаткоречивог рецитовања као једне од последица утицаја званичне комунистичке јавности на језик; или развоја језика између идеологије интернационализма и атеизма и онтологије земљака и сујеверја; преко канонизирања (комунистичког) антијезика; бегства од тоталног новојезика у технологизоване професионалне језике, тајне жаргоне и уметничке игре; или циничног жаргона који се јавља и песама „слаткоречивих мушкараца”; конспиративне јавности и антијезика; или женског друштвеног компромиса – милосрђа, трпеливости, прагматизма упереног против мушког идеолошког фанатизма. На богатој основи темељно изведених анализа Воденичаров је доносио веома промишљене и утемљене закључке, попут следећег: „Уместо националне историје и 'хришћанске заблуде' испитаници су прокламовали пролетерски интернационализам и научни атеизам као своје ново вјерују. Али њихова аутобиографска казивања пре показују један несвестан (неартикулисан) нагласак на месном патриотизму и предхришћанском сујеверју: земљаци су као рођаци и треба да се потпомажу (...) Наглашавање земљачке интимности може објаснити и привлачност стварања нових нација: македонске, шопске, тракијске итд. Од 60-их година наопако земљачко и 'народна мистика' постали су готово званичне идеологије...” (с. 74).

На трагу истог теоријског, историјско-антрополошког усмерења у савременој историографији, у Благоевграду је последњих година формирано и „Балканско друштво за аутобиографистику и социјалну комуникацију”, које је до сада објавило две веома занимљиве збирке извора (усмених гешталт аутобиографија). Обе тематске збирке аутобиографија прикупио је и приредио за штампу исти ауторски колектив, Кристина Попова, Анастасија Пашева и Петар Воденичаров.

Петър Воденичаров, Кристина Попова, Анастасија Пашова, *Искам човекът да е винаги приятен и да си правим моабет... Речево поведение и животни светове на Българи мухамедани од зоцеделчевско и разложко (Аутобиографии и изследвания)*, (Тражим човека који је увек пријатан да промоабетимо (поразговарамо)... Говор и животни ставови Бутара мухамеданаца из Гоце Делчева и Разлога (Аутобиографије и истраживања)), Софија 1998, 285. У овом тематском зборнику објављено је 19 изузетно занимљивих и речитих аутобиографских казивања тзв. „обичних” људи. Осим тога објављени су и следећи радови проистекли из прикупљања и обраде објављеног материјала: „Социјално-лингвистичко понашање, животни ставови и идентитет”, „Социјално-говорне мреже и менталитет бугарских мухамеданаца из Гоце Делчева и Разлога”, „Имена и идентитет Бугара мухамеданаца из Гоце Делчева и Разлога” (Петра Воденичарова); „Магија као комуникациона форма у свакодневној комуникацији Бугара мухамеданаца” (Анастасије Пашове); као и занимљив одбир документарног материјала „Да се скупе под једним кровом... бугарохришћани и бугаромухамедани”; Документи о отварању ђачких мензи и пансиона 'Друштва за заштиту деце' у Родопима током 30-тих година” (Кристине Попове).

Петър Воденичаров, Кристина Попова, Анастасија Пашова, *Моето досие, пардон, биографија. Българските модернизации (30-те и 60-те години) – идеологии и идентичности*, (Мој досије, пардон, биографија. Бугарске модернизације (30-тих и 60-тих година) – идеологије и идентитети), Благоевград 1999, 292. Овај други тематски зборник докумената обухвата двадесет усмених гешталт аутобиографија, које представљају изузетно богат изворни материјал. Он омогућава упознавање са појединим важним аспектима двадесетогодишњег друштвеног развоја и, самим тим, важним питањима за разумевање бугарске социјалне историје. Као и у првом тематском зборнику докумената, и у овој књизи објављена су два краћа рада, написана на основу анализе прикупљених и објављених аутобиографских материјала: „Жене, језик и власт, Дискурсна анализа бугарских модернизација 30-тих и 60-тих година” (Петра Воденичарова) и „Да ли их је бог направио таквима? Мушкарци рођени двадесетих година из села Прешево” (Кристине Попове).

Осим наведених издања посебну пажњу, у погледу праћења савремених историографских тенденција, привлаче и два периодична издања која објављује веома агилни круг истраживача из Благоевграда. Реч је пре свега о часопису „Балканистичен форум” који излази већ седам година (*Балканистичен форум*, (Балкански форум), Благоевград 1992–1998.), као и о веома занимљивим зборницима радова, посвећених балканској проблематици, са округлог стола који се, од 1992. године, традиционално одржава сваке године крајем фебруара у Банском у оквиру „Међународних зимских сусрета у Банском” (*Свети места*

на Балканите, Благоевград 1996; *Предци и предтечи. Митовое и утоиши на Балканите*, Благоевград 1997; *Дарове и съкровищата. Духовна приемственост на Балканите*, Благоевград 1998; *Балканът и морето. Послания към времена и поколения*, Благоевград 1999).

***

Осим наведених студија (чије приказивање, како је наглашено, није претендовало на исцрпност, нити на систематично приказ савремених тенденција развоја целокупне бугарске историографије, већ је пре свега представљало субјективни одбир неколико књига из обимне историографске продукције у Бугарској последњих година) – потребно је, чини нам се (макар и у облику најосновније информације о аутору и наслову), скренути пажњу домаће стручне јавности на још неке радове и студије савремених бугарских историчара.

Као и у другим државама источне Европе, пад Берлинског зида и распад СССР, односно, политичке и друштвене промене које су наступиле након 1991/92. године, омогућиле су критичко преиспитивање и ревалоризовање историографског наслеђа претходне епохе. У том погледу, што се бугарске историографије тиче, карактеристична је појава читавог низа синтеза које се баве целином бугарске историје или неким од њених делова. Међу важнијим и занимљивијим синтезама бугарске историје посебно треба нагласити следеће радове: Иван Божилов, Вера Мутафчиева, Константин Костев, Андрей Пантев, Стојчо Гринчаров, *История на България. През погледа на историците*, Софија 1994.; Стајко Трифонов, *История на България 1878–1944*, б.м. б.г.; Милчо Лалков, *Българско минало 1878–1918. Познато и непознато*, Софија 1997.; Любомир Огнянов и др., *Очерци по българска история (1878–1948)*, Софија 1992.; потом обновљено издање синтезе Николе Станева, први пут објављене разних четрдесетих година, током Другог светског рата, Никола Станев, *История на нова България 1878–1941*, Софија 1992.; као и превод синтезе британског историчара Ричарда Кремпотона, Ричард Кремптџн, *Кратка история на нова България*, Софија 1994. У том погледу веома велику пажњу, поготово наше стручне јавности, може да привуче и објављивање осмог тома историје Бугарске, Бугарске академије наука, који обухвата период од 1903. до 1918. године, *История на България, Том VIII (1903–1918)*, Софија 1999.

Велики интерес и важност имају и новообјављене тематске збирке историјских извора, и то на првом месту (за сада) двотомна тематска збирка докумената о савременој историји Бугарске, Величко Георгиев, Стајко Трифонов, *История на България 1878–1944 в документи. Том I (1878–1912)*, Софија 1995, и Величко Георгиев, Стајко Трифонов, *История на България 1878–1944 в документи. Том II (1912–1918)*, Софија 1996. Такође је значајна још једна збирка извора коју је приредио исти ауторски тим, Величко Георгиев, Стајко Трифонов, *Гръцката и сръбската пропаганда в Македония (краят на XIX и началто на XX век). Нови документи*, Софија 1995.

Од осталих наслова пажњу привлачи, на пример, прво бугарско издање мемоара Косте Тодорова, писаних на енглеском језику током Другог светског рата, Коста Тодоров, *Изповедта на една луда балканска глава*, Софија 1994. Док су, од студија и синтеза, посебно занимљиви радови: Андреја Пантева о

феномену национализма, Андрей Пантев, *Рицар или чудовище. Из политическите пџтища на модерниа национализџм*, (Витез или чудовиште. Из путева развоја модерног национализма), Софиа 1993.; Ивана Еленкова о профашистичким покретима у Бугарској тридесетих година 20. века, Иван Еленков, *Родно и Дясно. Принос кџм историјата на несбџднатия „десен проект“ в Бџлџария от времето между двете световни войни*, Софиа 1998.; потом рад Љубомира Огњанова о државно-политичком систему Бугарске након Другог светског рата, Любомир Огњанов, *Дџржавно-политическата система на Бџлџария 1944–1948*, Софиа 1993.; или студија групе аутора о националном идентитету у Бугарској у прелазном периоду, Майа Грекова, Лиљана Дејанова, Снежана Димитрова, Милена Јакимова, Андрей Бунџулов, Мартин Канушев, *Националната идентичност в ситуација напереход: исторически ресурси*, Софиа 1996.; као и студија Румјане Коневе о култури и изазовима ратова, Румјана Конева, *Гољмата среџа на бџлџарския народ. Културата и предизвикателства на воините 1912–1918*, Софиа 1995.

Неколико значајних наслова, у којима се на различите начине третирају одређени проблеми важни за нашу националну историју, посвећено је историји ВМРО-а. На првом месту је свакако зборник изабраних радова Ивана-Ванча Михајлова, Иван Михайлов, *Изабрани произведения*, Софиа 1993.; потом студија Деча Добринова о ВМРО-у, Дечо Добринов, *ВМРО (обединена)*, Софиа 1993.; као и зборник радова, *100 џодини Вџтрешна Македоно-одринска револуционна орџанизација*, Софиа 1994.

Изузетно занимљив рад, на жалост ослобођен научног апарата, представља и књига Кирила Божилова о дуелима у Бугарској, Кирил Божилов, *Дуелите в Бџлџария. Бџлџарските риџари начестта*, Софиа 1997. Од неколико радова посвећених економској историји посебну пажњу, чини се, привлачи историја Народне банке Бугарске, Н. Лазаров, *История на Бџлџарска Народна банка*, Софиа 1998.

Последњих година појавило се и неколико нових студија о руској емиграцији у Бугарској које су ослобођене ранијег, идеолошки искључивог, стереотипног приступа овој проблематици (Г. Черњавски и Д. Даскалов, Ј. Митев...). У првом реду реч је о две студије: о раду Донча Даскалова у којем је ревидирао неке своје раније ставове (из 1964), Дончо Даскалов, *Бялаџа емиџрација в Бџлџария*, Софиа 1997.; и о изузетно доброј истраживачкој студији Људмила Спасова о Руској армији у Бугарској, Людмил Спасов, *Вранџеловата армия в Бџлџария (1919–1923)*, Софиа 1999.; као и о веома занимљивим и опсежним мемоарима кнеза Александра Ратијева (који су објављени у оригиналу, на руском), Князь Александар Ратиев, *Мемуары*, Софиа 1999.

Веома занимљиви радови, и са становишта наше стручне јавности, објављивани су у различитим зборницима радова, од којих можемо истаћи нпр. два зборника о женама и женском питању: *Времето на жените*, Софиа 1997, као и зборник радова у коме су сакупљени радови о женском питању истакнутих интелектуалаца прве половине 20. века (Г. Бакалов, С. Русчева, Р. Бојацијева...), *Оџи сянката на историјата*, Софиа 1998. Потом зборник о новој бугарској јавности, који је саставио Иван Еленков, *Нова публичност. Бџлџарските дебати 1998*. Съставител Иван Еленков, Софиа 1999.; или зборник радова водећих интелектуалаца с краја 19. и почетка 20. века (К. Глбов, К. Петканов, К. Хрис-

тов...), о „потрази“ за бугарским културним идентитетом, *Заџо сме такива? В тџрсене на бџлџарската културна идентичност*, Софиа 1994, Изузетно су занимљиви и зборник о вођењу „другог“ на Балкану, *Представата за „друџия“ на Балканите*, Софиа 1995.; као и зборник о бугарским уџбеницима историје за гимназије, *Пренаписванията на новата бџлџарска история в учебниците за џимназията*, Софиа 1995.